

СТРУКТУРА ФРАЗЕАСЕМАНТЫЧНАГА ПОЛЯ, ЯКОЕ ХАРАКТАРЫЗУЕ ДЗЕЯННЕ ПАВОДЛЕ ЯГО ІНТЭНСІЎНАСЦІ

Хрушчова Э.Я.,

студэнтка 1 курса ВДУ імя П.М. Машэрава, г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь
Навуковы кіраўнік – Дзядова А.С., канд. філал. навук, дацэнт

Сярод моўных адзінак, што найбольш выразна і поўна выяўляюць сувязі паміж мовай і ментальнасцю народа, патрабуюць увагі найперш фразеалагізмы, якія рэпрэзентуюць такія псіхалагічныя якасці чалавека, як воля, эмоцыі, жаданні і дзеянні, а таксама патрэбы і ацэнкі людзей. Актуальнасць нашай навуковай працы абумоўлена тым, што ў сучаснай лінгвістыцы фразеалагічныя адзінкі вывучаюцца не толькі з пункту гледжання іх значэння, паходжання і функцыянавання, але і разглядаюцца як дастаткова цікавы і арыгінальны моўны матэрыял, які сведчыць пра самабытнасць той ці іншай мовы і адлюстроўвае яе як спецыфічную этнакультурную з’яву. Мэта артыкула – выявіць структурна-семантычныя асаблівасці фразеалагізмаў, якія характарызуюць дзеянне паводле яго інтэнсіўнасці.

Матэрыял і метады. Даследаванне праведзена на аснове фразеаграфічнага даведніка “Слоўнік фразеалагізмаў” І. Я. Лепешава (2008) [1; 2]. Матэрыялам даследавання паслужылі фразеалагізмы беларускай мовы, аб’яднаныя агульным сэнсавым кампанентам ‘дзеянне чалавека’, якое праяўляецца ў дзвюх разнавіднасцях: 1) хуткае дзеянне; 2) маруднае дзеянне (усяго каля 30 моўных адзінак). Асноўныя метады даследавання: метады навуковага назірання і метады апісання.

Вынікі і іх абмеркаванне. Па словах А. С. Дзядовой, “у фразеалагічным і парэміялагічным фондзе мовы захаваны багаты гістарычны вопыт народа, адлюстраваны ўяўленні, звязаныя з працоўнай дзейнасцю, паводзінамі людзей у розных сферах, каштоўнасцямі арыенцірамі грамадства на пэўных этапах яго развіцця” [3, с. 18]. Як паказала даследаванне, у “Слоўніку фразеалагізмаў” І. Я. Лепешава сустракаецца дастаткова шмат устойлівых выразаў, аб’яднаных агульным кампанентам значэння ‘дзеянне чалавека’.

Нагадаем, што фразеасемантычнае поле – гэта разнавіднасць семантычнага поля, утворанага сукупнасцю фразеалагічных адзінак, якія “абслугоўваюць” у мове тую ці іншую паняцінную сферу. Фраземы, якія характарызуюць дзеянне паводле інтэнсіўнасці яго праяўлення, падзяляюцца намі на 2 віды: 1) фразеалагізмы, семантыка якіх звязана з абазначэннем хуткага дзеяння; 2) фразеалагізмы, семантыка якіх звязана з абазначэннем маруднага дзеяння. Моўных адзінак першага тыпу ў колькасцях адносінах значна больш. Напрыклад: *задаваць стракача* ‘кідацца наўцёкі, імкліва ўцякаць’ [1, 1, с. 347]; *сямімільнымі крокамі* ‘вельмі хутка’ [1, 1, с. 601]; *на ўсю моц* ‘вельмі хутка, з вялікай хуткасцю’ [1, 2, с. 50] і інш.

Дастаткова часта сустракаюцца ўстойлівыя выразы, якія аб’яднаны інтэгральнай семантычнай прыкметай ‘хутка / марудна’ і ўтрымліваюць у сваім складзе саматычную лексіку. У якасці прыкладаў прывядзём фразеалагізмы, структурнымі кампанентамі якіх з’яўляюцца назвы частак цела чалавека: *на злом галавы* ‘вельмі хутка, імгненна, стрымгалоў’ [1, 1, с. 501]; *з нагі на нагу* ‘вельмі марудна, павольна’ [1, 2, с. 72]; *адна нага тут другая там* ‘вельмі хутка (бегаць, хадзіць)’ [1, 2, с. 70]; *высалапіўшы язык* ‘вельмі хутка, спяшаючыся’ [1, 1, с. 258] і інш. Даследаванне паказала, што ў структуры фразеалагічных выразаў могуць ужывацца таксама і назвы частак цела жывёлы або птушкі. Напрыклад: *як на крыллях* ‘вельмі хутка’ [1, 1, с. 615]; *цягнуць ката за хвост* ‘занадта доўга рабіць што-небудзь, марудзіць з ажыццяўленнем якой-небудзь справы’ [1, 2, с. 632]. Заўважым,

што такія фразеалагізмы апісваюць дзеянне ў адносінах да чалавека. Яны з'яўляюцца найбольш старажытнымі па паходжанні.

Сярод даследаванага моўнага матэрыялу нярэдкамі з'яўляюцца фразеалагізмы з кампанентам-назвай той ці іншай жывёлы або насякомага. Напрыклад: *як сонная муха* 'вялы, марудны, няжвавы' [1, 2, с. 53]; *як чарапах* 'вельмі марудна (ісці, паўзці, цягнуцца)' [1, 2, с. 638]. У апошнім прыкладзе асноўную сэнсавую нагрузку ў інтэрпрэтацыі сэнсавага зместу фразеалагізма нясе структурны кампанент *чарапах* – назва жывёліны атрада паўзуноў, якая павольна рухаецца на кароткіх лапах. Апрача таго, дзякуючы метафарызацыі гэтае найменне ўжываецца ў пераносным значэнні для абазначэння марудлівага чалавека, які павольна ходзіць або выконвае нейкую працу.

У межах разгледжанага фразеасемантычнага поля звяртае на сябе ўвагу тэматычная група фразеалагізмаў са структурным кампанентам-дзеясловам *цягнуць*. Напрыклад: *цягнуць валынку* 'занадта марудзіць з ажыццяўленнем справы' [1, 2, с. 360]; *цягнуць рызіну* 'занадта марудзіць, затрымліваючы справу' [1, 2, с. 633]; *цягнуць каницель* 'занадта марудзіць з ажыццяўленнем справы' [1, 2, с. 632] і інш.

Дастаткова ўжывальнымі ў беларускай мове з'яўляюцца фразеалагізмы, структурным кампанентам якіх выступае назоўнік *мах* 'адзін хуткі рух у паветры чым-небудзь, узмах': *адным махам* 'вельмі хутка, адразу' [1, 2, с. 26]; *адным махам сям'ярых (семсот, сем мях) забіяхам* 'хутка, без роздуму і не сумняваючыся, справіцца з чым-небудзь' [1, 1, с. 431]; *на ўвесь мах* 'вельмі хутка, з вялікай скорасцю' [1, 2, с. 25]; *даваць маху* 'кідацца наўцёкі, імкліва ўцякаць' [1, 1, с. 349] і інш. Намі зафіксавана некалькі фразеалагічных адзінак разгледжанага тэматычнага кола са структурным кампанентам *везці*. Напрыклад: *везці на валах* 'вельмі марудна дастаўляць што-небудзь' [1, 1, с. 185]; *маслёнку везці* 'вельмі марудна рухацца' [1, 2, с. 185]. Невыпадковым, на нашу думку, з'яўляецца выкарыстанне ва ўстойлівых выразях назоўніка *гадзіна* 'прамежак часу, роўны 60 мінутам', семантыка якога самым непасрэдным чынам звязана з абазначэннем тэмпаральнасці ў мове: у *гадзіну па чайнай лыжцы* 'вельмі марудна, павольна' [1, 1, с. 277]; *бітая гадзіна* 'вельмі доўга' [1, 1, с. 276].

Асобнага разгляду патрабуе група фразеалагізмаў, у структуры якіх ўжываюцца лексічны адзінкі з побытавым значэннем *ланцуг, пажар* і інш.: *як з ланцуга сарваўшыся* 'вельмі хутка, стрымгалоў' [1, 2, с. 365]; *як на пажар (бегчы)* 'вельмі хутка, імкліва' [1, 2, с. 152] і інш., семантыка якіх, дзякуючы пераасэнсаванню, рэпрэзентуе актыўнае, хуткае, дастаткова інтэнсіўнае дзеянне.

Заклучэнне. Даследаванне фразеасемантычнага поля, у склад якога ўваходзяць устойлівыя моўныя выразы, што характарызуюць дзеянне паводле яго інтэнсіўнасці, дае магчымасць вызначыць асаблівасці характару беларускага этнасу, а таксама праілюстраваць спецыфіку яго ментальнасці і паводзін. Зыходзячы з разгледжанага намі моўнага матэрыялу, можна зрабіць выснову, што станоўчым аспектам паводзін чалавека з'яўляецца ўменне хутка і аператыўна рэагаваць на тую ці іншую сітуацыю, не марудзіць з выкананнем сваіх абавязкаў або працы. У нацыянальнай карціне свету нашага народа, як правіла, адмоўную ацэнку атрымліваюць непаваротлівыя ці няспрытныя ў рухах людзі, а таксама іх марудлівыя, павольныя дзеянні або ўчынкі, што дастаткова часта перашкаджае своєчасавому ці тэрміновому выкананню розных відаў працоўных абавязкаў, якіх у беларусаў было ва ўсе часы было багата.

1. Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў. У 2 т. Т.1. А–Л / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 672 с.

2. Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў. У 2 т. Т.2. М–Я / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 704 с.

3. Дзядова, А. С. Чалавек у лостэрку беларускай фразеалогіі і парэміялогіі : манаграфія / А. С. Дзядова. – Віцебск : ВДУ імя П. М. Машэрава, 2013. – 162 с.